

Skydeskive for Hartvig Levin Rée (1790-1853), 1828. Foto: Evan Frederiksen.

Det gode selskab

Jødiske indvandrere i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab.

Af Inge Bucka Mejlhede

Frit svævende på en sky bevæger en kvindefigur sig hen over landskabet. En vind har taget fat i de flagrende gevandter, men kvinden holder fast i klæder og ejendele med den ene hånd. Med den anden svinger hun en Merkurstav, kendetegnet ved de to slanger, der slynger sig om staven, og de små vinger foroven. Merkur var den romerske gud for handel og gevinst, og den yndige kvindefigur, der trods vind og vejr formår at fastholde en elegant positur, er da også en allegori på handelen. I baggrunden lidt til højre i de landlige omgivelser ses et landsted, der muligvis tilhørte grosserer Hartvig Levin Rée. Hans navn fremgår øverst på det cirkelrunde maleri, der i virkeligheden er en skydeskive. Den findes i dag i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskabs samling af skydeskiver.

Hartvig Levin Rée blev den 20. september 1826 optaget som broder i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab. Som det var skik, skulle han give "malt skive" i forbindelse med sin optagelse i Skydeselskabet. Skydeskiven, der blev givet – og den dag i dag bliver givet ved optagelse af nye medlemmer – er "en ihukommelseskive", en slags portræt, der repræsenterer skydebroderen, hans liv, tid og historie. Den allegoriske fremstilling på Hartvig Levin Rées skydeskive, der tematiserer handelen og handelens udkomme, nemlig rigdom i form af goder og ejendom, refererer

således til den nyoptagne skydebroders erhverv og samfundsmæssige status. Motivet følger derved traditionen for repræsentationerne på Skydeselskabets skydeskiver og er med sin allegoriske skildring tidstypisk. Utraditionelt er til gengæld, at det med Hartvig Levin Rées skydeskive drejer sig om den første bevarede skydeskive, der er givet af en jødisk skydebroder i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab.

Tidspunktet for optagelsen af en jødisk skydebroder, i første halvdel af 1800-tallet, kan forekomme sent, taget i betragtning at Skydeselskabet har eksisteret siden 1300-tallet og formentlig er landets ældste endnu eksisterende forening. Og i Skydeselskabets vedtægter stilles der ikke krav til brødrenes religiøse tilhørsforhold. Gennem tiden har det dog været karakteristisk, at Skydeselskabet talte landets monarker blandt dets medlemmer samt repræsentanter fra adelen, militæret, embedsfolk, erhvervsmand, håndværksmestre og andre personer, der havde gjort det godt i samfundet. Samfundsmæssig status og avancement har derfor snarere været forudsætninger for at blive optaget i det prestigefulde Skydeselskab, som man skulle proponeres til af andre skydebrødre for at blive medlem. Heri ligger også nøglen til, hvorfor danske jøder først dukker op i Skydeselskabet i første halvdel af 1800-tallet.

Selv om der havde været jødiske borgere i landet siden begyndelsen af 1600-tallet, er det først med det såkaldte "Frihedsbrev", Anordningen af 1814, udstedt ved Kong Frederik VI, at danske jøder fik papir på, at de lovgivningsmæssigt – stort set – havde samme rettigheder som deres kristne medborgere. Hvad før ikke havde været muligt – først og fremmest adgang til friere erhvervsudøvelse og til at læse ved universitetet – blev fra slutningen af 1700-tallet og frem til 1814 vedtaget ved lov.

Dermed fik danske jøder i højere grad mulighed for at gøre karriere, at opnå status i samfundet og dermed ultimativt at blive del af "Det gode selskab". Med vedtagelsen af Grundloven i 1849, der blandt andet medførte religionsfrihed, realiseredes den endelige ligestilling.

Jødiske skydebrødre?

Mens Hartvig Levin Rée, som nævnt, er den første jødiske skydebrøder, hvis skydeskive er bevaret, blev læder- og tapetfabrikant Jeremias Henriques som den første jøde medlem i Skydeselskabet. Han blev allerede optaget i 1812, men hans skydeskive er ikke bevaret eller blev aldrig givet, for han udmeldtes igen. At det netop var ham, der en overgang blev den første danske jøde i Skydeselskabet, er næppe tilfældigt. Jeremias Henriques deltog oprindeligt i en kommission bestående af embedsmænd og jødiske repræsentanter, der i 1795 udarbejdede en rapport, som skulle indføre ligestilling mellem jøder og andre danske borgere. Rapporten mødte på det tidspunkt modstand, men endte med at danne forlæg for Anordningen af 1814. Han hørte altså til de reformsøgende jøder, der ønskede at deltage i det danske samfund som aktive samfundsborgere. Det samme kan siges om de efterfølgende jødiske skydebrødre, grosserer Ludwig Fürst og nationaløkonom og politiker C.N. David, der blev optaget i Skydeselskabet efter Hartvig Levin Rée. Faktisk ønskede alle fire skydebrødre i en sådan grad at deltage i det (kristne) danske samfundsliv, at alle endte med at konvertere til kristendommen.

Skydeskive for Ludwig Gottfried Fürst (1812-1864), 1838. Foto: Evan Frederiksen.

Mindre end to måneder efter sin optagelse i Skydeselskabet lod Hartvig Levin Rée sig døbe i Frederiksberg Kirke. Om han konverterede til kristendommen i forbindelse med sin optagelse i Skydeselskabet, vides ikke, men er meget vel muligt. Han havde allerede i 1820 ladet seks af sine børn døbe, ligesom også de efterfølgende børn blev døbt, måske i forhåbningen om at kunne give dem bedre muligheder i det kristne majoritetssamfund. Selv om ligestillingen var vedtaget ved lov, var ligestilling i praksis ikke nødvendigvis en selvfølge. Det fik C.N. David også at føle.

C.N. David begyndte at studere nationaløkonomi og statsvidenskab efter 1819. Fra 1822 til 1823 studerede han ved universitetet i Göttingen, hvor han erhvervede en doktorgrad på en afhandling om det danske skattevæsen i 1700-tallet. Tilbage i Danmark var C.N. David en oplagt kandidat til lærestolen i nationaløkonomi ved Københavns Universitet, men han fik afslag på sin ansøgning på stillingen, væsentligst på grund af sin jødiske herkomst. C.N. David måtte søge ikke mindre end tre gange, før det lykkedes ham at blive ansat som professor i statsøkonomi på Københavns Universitet i 1830.

Skydeskive for Christian Georg Nathan David (1793-1874), 1842. Foto: Evan Frederiksen.

I mellemtiden var han blevet døbt, hvilket sandsynligvis har medvirket til ansøgningens positive udfald.

Der er også konvertitter blandt senere optagne jødiske skydebrødre, men efter Grundloven i 1849 og indførelsen af religionsfriheden blev danske jøder i stigende grad brødre i Skydeselskabet uden at opgive deres jødiske ståsted.

Virksomhedsskildringer og statelige hjem

Mens de tidlige skydeskiver fra 1828 til 1850 viser allegorisk-mytologiske motiver og symbolske opstillinger, lod de jødiske skydebrødre i perioden 1850-1900 sig fortrinsvis repræsentere ved motiver fra deres virksomhed eller statelige hjem udført i en gennemarbejdet, hverdagsrealistisk malestil. Særligt virksomhedsskildringerne dominerer i en sådan grad, at der synes at være tale om en særlig jødisk præference for netop dette motiv, idet andre motivtyper, der traditionelt havde gjort sig gældende i Skydeselskabet, blev benyttet mindre på skydeskiver givet af jødiske skydebrødre end på periodens øvrige skydeskiver.

Vekselerer og bankier G.A. Gedalia var én af de nye, fremadstormende jødiske forretningsmænd, der valgte sin virksomhed som motiv på sin skydeskive. På skydeskiven reklameres der ligefrem med store skilte for G.A. Gedalias forretning på Højbro Plads. Hen over butiksfacaden ses et bredt skilt, der med store bogstaver annoncerer: "G A Gedalia & Co Vexelerere og Bankers". Skulle man have overset budskabet her, gentages teksten på det hvide skilt, der hænger over indgangen. Den slags reklame vakte en del opsigt i samtiden og var ikke så lidt dristig for en jøde, der handlede med penge. Med Christiansborg Slotskirke som kulisse udspiller der sig adskillige optrin og småhistorier på pladsen foran vekselererens forretning. Centralt er selvfølgelig historien om den travle vekselerer, der skulle være G.A. Gedalia selv. Han er i færd med at dirigere to svende, der slæber en bærebør med to tønder, formentlig fyldt med guld, hen til sin vekselererforretning.

At den farverige G.A. Gedalia skulle gøre karriere og nå så langt som at få adgang til hoffets kredse og blande sig med storfinansens fyrster, forekom-

Skydeskive for Gottlieb Abrahamson Gedalia (1816-1892), 1861. Foto: Evan Frederiksen.

mer eventyrligt, i betragtning af at han kom fra et ortodokst jødisk hjem og talte et gebrokkent jiddisch-dansk. Både farfaren og oldefaren havde været rabbinere i København og havde holdt Torah og Talmud i hævd. G.A. Gedalia begyndte som sadelmagersvend, fik etableret sin vekselererforretning og deltog siden i tidens store investeringsprojekter, som eksempelvis etableringen af jernbanestrækninger og bankgrundlæggelser. Han ønskede i en sådan grad at blive del af det gode selskab, at han ikke alene blev medlem i Skydeselskabet, men også købte sig til en barontitel i San Marino.

G.A. Gedalia var imidlertid langt fra den eneste jødiske bankmand i Skydeselskabet. Der findes adskillige vekselerere og bankmænd blandt Skydeselskabets jødiske repræsentanter. Eksempelvis kan nævnes Moritz Jacobsen, Martin Levin, Martin Heyman, Christian Heidenheim, Eduard Rée, Martin Jacobsen og Aage Trier. At netop dette erhverv er rigt repræsenteret blandt Skydeselskabets jødiske brødre skyldes, at handel med penge og pengeudlån var et klassisk jødisk erhverv alene af den grund, at det havde været et muligt erhverv for jøder at beskæftige sig med. Kristne holdt sig længe fra pengeudlån og bankvæsen, fordi erhvervet opfattedes som urent og uacceptabelt. Forklaringen skal bl.a. findes i Det Gamle Testamente, hvor der står, at man ikke må tage åger (rente) fra sin næste. I 1100-tallet gik paven så vidt som helt at forbyde kristne at tage rente fra en trosfælle. Dermed blev det formelt umuligt for kristne at tjene penge på bankvirksomhed. Alligevel var der behov for at låne penge både i den almindelige befolkning og blandt konger og fyrster.

Også andre traditionelle jødiske erhverv, der ikke havde været underlagt de restriktioner, der ellers gjaldt for mange erhverv før Anordningen af 1814, er repræsenteret i Skydeselskabet. På I.H. Rubens skydeskive ser man eksempelvis en interiørscene fra hans kattuntrykkeri, hvor vævede stoffer behandles på ruller og forskellige maskiner til at tørre, strække og stive bomuldet med. Tekstilbranchen blev et

*Skydeskive for Isak Hendel Ruben (1789-1868), 1853.
Foto: Evan Frederiksen.*

område, som mange danske jøder specialiserede sig i; både fabrikationen af selve stoffet og færdige klæder, en gros eller en detail. Blandt skydebrødrene kan blandt andet Moritz Goldschmidt, Julius M. Goldschmidt og Jacob Moresco nævnes.

Tobaksindustrien er repræsenteret ved Bernhard Hirschsprung og Julius Adler, der henholdsvis havde specialiseret sig i cigarer og cigaretter. Mens den første lod sig repræsentere ved sin fabrik, der lå på hjørnet af Tordenskjoldsgade og Heibergsgade, valgte den anden sit statelige landsted i Gammel Taarbæk som motiv på sin skydeskive. Både fabrik og landsted indtager en markant plads på de respektive skydeskiver. Tobaksrygende figurer og arbejdsmænd med cigaræsker bidrager til skildringen af virksomhedens art på den ene skydeskive. På den anden er den svale sommerhave og de grønne omgivelser med til at formidle landstedets rekreative karakter. Skydeskiverne er to repræsentative eksempler på de mange prospekter med virksomhedsfacader eller interiørscener fra skydebroderens virksomhed samt skildringer af mondæne byhjem eller statelige landsteder, som er kendetegnende for tidens skydeskiver. Særligt de jødiske skydebrødre

*ØVERST: Skydeskive for Bernhard Hirschsprung (1834-1909), 1877. Foto: Evan Frederiksen.
NEDERST: Skydeskive for Julius Adler (1835-1902), 1891. Foto: Evan Frederiksen.*

synes, som nævnt, at have foretrukket netop disse motiver.

Årsagen kan være, at motiverne på en let aflæselig måde viser, hvordan skydebroderen ved egen indsats og hårdt arbejde havde opnået status i samfundet – på et tidspunkt, hvor det var muligt, men måske endnu ikke en selvfølge for en dansk jøde.

Nye motiver og jødiske referencer

Fra omkring 1900 dukker nye motiver, der formidler skydebroderens identitet, op på skydeskiverne. Virksomhedsskildringer og referencer til skydebroderens erhverv forekommer fortsat, men afløses af eller tematiseres sammen med andre motiver. Eksempelvis blev broderskab i Skydeselskabet et emne på nogle af skydeskiverne.

På guldsmed Johan Hertz' skydeskive ses således et motiv fra Den Kongelige Skydebane på Vesterbro, hvor den 20 meter høje skydemur blev opført for at skærme af mod Istedgade, efter at en dreng i kvarteret var blevet såret i øjet af en kugle. På skydeskiven er motivet gengivet i en dekorativ stil med klare konturlinjer på den smukt udførte skydemur

*Skydeskive for Johan Adolf Hertz (1876-1968), 1919.
Foto: Evan Frederiksen.*

og omkring de voluminøse forenklede skyer. Guldsmedene fungerer også som et dekorativt element, skildret i stor størrelse svævende tæt på i luften. Jødiske skydebrødre som Jacob Hertz, Viggo Heyman og Ivar Graff valgte også motiver fra Skydeselskabet til deres skydeskiver.

Andre skydeskiver handler om skydebrødrenes con amore-projekter, frivillige medlemskaber eller viser private motiver. Max Henius' skydeskive skildrer et parti fra hans con amore-projekt, Rebildparken, som han var med til at etablere for at fremme den dansk-amerikanske kulturudveksling. Han var i 1881 udvandret til Chicago for at skabe sig en karriere i USA, men besøgte lejlighedsvis Danmark, især efter etableringen af Rebildparken og den tilhørende Rebildfest. Hans bror Emil Henius derimod valgte et meget privat motiv med en lille figur i en båd skildret alene i naturen.

Dels er skydeskiverne efter 1900 udført i en friere, mere moderne malestil, dels vender symbolske opstillinger og genstande tilbage til skydeskiverne, men i en opdateret udgave. Særligt interessant er det, at der blandt de nyeste skydeskiver forekommer referencer til specifikt dansk-jødisk historie og kultur. Det gælder eksempelvis for skydeskiverne givet af Victor Borge og Benny Schwartz samt ikke mindst for Ivan Nadelmanns skydeskive. Mens de første jødiske skydebrødre blev del af "det gode selskab" ved at konvertere til kristendommen, vidner senere danske jøders optagelse i Skydeselskabet om en større accept af de jødiske brødre som medlemmer af en minoritet med et dobbeltkulturelt tilhørsforhold. Denne dobbeltkulturelle identitet tematiseres til gengæld helt eksplicit på Ivan Nadelmanns skydeskive, hvor man blandt symboler for skydebroderens erhverv og privatsfære kan se det hebraiske ord חַי ("chai") i stort format og intensivt rødt signalere "liv".

Bogudgivelsen *Det gode selskab*

Skydeskiverne afspejler et stykke dansk-jødisk assimilationshistorie, mens de enkelte skydebrødre er

ØVERST: Skydeskive for Max Henius (1859-1935), 1928. Foto: Evan Frederiksen.
NEDERST: Skydeskive for Emil Henius (1868-1934), 1919. Foto: Evan Frederiksen.

Skydeskive for Ivan Nadelmann (f. 1946), 2000. Foto: Evan Frederiksen.

eksempler på, hvordan den dansk-jødiske historie har formet dem, og de har formet historien. Samtidig er skydeskiverne selvstændige ”kunstværker”, der er udført i forskellige stilarter og traditionelt har benyttet sig af forskellige motivtyper. Skydeskiverne er derfor interessante som kunst- såvel som kulturhistoriske vidnesbyrd.

Nærværende artikel er udformet som et sammendrag af nogle af de væsentligste pointer, der er gjort rede for i bogudgivelsen:

Inge Bucka Mejlhede & Signe Bergman: *Det gode selskab. Jødiske indvandrere i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab*, Kleart, Odense 2016.

Samlet litteraturliste og kilder, s. 261-263
Kronologisk oversigt over skydeskiver givet af jødiske skydebrødre, s. 267-269

LITTERATUR

Blüdnikow, Bent (red.)

2012 *Jøderne som frie borgere. Anordningen af 29. marts 1814*. Udgivet af Det Jødiske Samfund i Danmark, København, 2012.

Dansk Jødisk Genealogisk Database, ved Allan Falk (og Tom Brøndsted), <http://tom.brondsted.dk/djgdb/?ged=1&lang=da> (2016-05-17).

Gram-Andersen, Jesper og Thyge Christian Fønss
2014 *Skiver til skue. Personer og kunst i Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab*. Odense: Kleart, 2014.

Jensen, Jørgen Steen

2012 *Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, 1985-2010*. Udgivet af

Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, København, 2012.

Jørgensen, Harald (red.)

1984 *Indenfor murene. Jødisk liv i Danmark 1684-1984*. Udgivet af Selskabet for Dansk Jødisk Historie i anledning af 300-året for grundlæggelsen af Mosaisk Trossamfund, København, 1984.

Kjærgaard, Thorkild

1997 *Fremskridtets mænd. En udstilling af skydeskiver fra Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Dansk Broderskab*. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 1997.

Langeland-Mathiesen, Aage

1934 *Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab 1334-1934. Selskabets Historie*, bd. 1. Udgivet af Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, København, 1934.

Langeland-Mathiesen, Aage

1934 *Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab 1334-1934. Brødrenes skydeskiver samt fortegnelse over brødrene fra år 1334 til 1934*, bd. 2. Udgivet af Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, København, 1934.

Lausten, Martin Schwarz

2005 *Frie Jøder? Forholdet mellem kristne og jøder i Danmark fra Frihedsbrevet 1814 til Grundloven 1849*. København: Forlaget ANIS, 2005.

Lindvald, Axel

1986 *Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab i et halvt sekel, 1934-1984*. Udgivet af Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab, København, 1986.